№ 67: ГРАТИ РОЛІ

Ганс Урс фон Бальтазар про драму взаємин Бога і людини

ЮРІЙ ЧОРНОМОРЕЦЬ

19 ЛЮТОГО 2020

Сучасна теологія звертає увагу на оповідний характер Біблії. Наприклад, Ніколас Томас Райт пише про біблійну оповідь як драму з п'яти актів, спрямованих до фіналу, який і надає сенс усім перипетіям. Перший акт – сотворення людини. Другий – поява проблеми, гріха: це зав'язка трагедії. Третій акт – спроба розв'язати проблему, втілена в історії народу ізраїльського. Четвертий – діяльність Ісуса Христа, у якій боротьба добра і зла досягає апогею. Перемога добра у п'ятому акті має охопити всіх.

Фото: Samuel Martins

Сьогоднішні церковні громади існують на самому початку п'ятого акту, коли повний тріумф добра ще не став явним, хоча перемога Царства Божого вже визначена. Тлумачення біблійної розповіді як драми – а драмі, згадаймо, притаманний гострий конфлікт, який розвивається з постійною напругою, – покликане відвести сучасних християн від поклоніння формальним правилам і повернути їм цілісність сприйняття Бога. Утім, результатом цього далеко не завжди стають оновлені віряни й живі спільноти. У чому ж проблема? Здається, ми перестали відчувати трагізм усього, що відбувалося, усього, про що розповідають Біблія і літургія.

Наша чутливість до драматичної розповіді про стосунки Бога й людини повертається в моменти найвищої напруги людських претензій до Неба. Разом із Іовом або в'язнями Аушвіца ми знову вчимося відчувати трагічність людського існування. Людина смертна, особистість крихка. І наша людяність – постійно під загрозою. Адже гинуть не тільки жертви. Загибель чекає й на мучителів – людей, що мали гідність як розумні і вільні істоти, але втратили її. Рене Жирар нагадав із незвичайною для науки відвертістю, що всі релігії підтримували устрій насильства або принаймні примусу. Вибрана жертва розплачувалася за недосконалість світового порядку. Легітимація насильства вчувається в словах Каяфи: «Ліпше, щоб за народ помер один чоловік» (Йн 18, 14). Християнство зруйнувало цей усталений лад, радикально

солідаризувавшись із жертвою, а не виправдовуючи насильство. Ми не замислюємося, скільки цього було й навіть тепер є в релігійній традиції – жертвування особою… І мало хто усвідомлює, як глибоко Христос ототожнює Себе саме з людиною-жертвою, як Він стає на позицію того, кого вбивають і принижують, солідаризується з вигнаними й маргіналізованими.

Католицький богослов XX століття Ганс Урс фон Бальтазар вважає, що в ототожненні Божого Сина з людиною якраз і проявляється характер Бога, особливо Його благість. Бог бажає повністю увійти в драму людини, прийняти все, що в ній є трагічного. Ми занадто розслаблені розмовами сучасної біблістики про те, що перемога вже здобута й потрібно тільки жити передчуттям Царства. Бальтазар нагадує, що життя вкрай трагічне; цей трагізм пов'язаний із бажанням Бога обдаровувати, а саме з парадоксальним Його даром – свободою. Людина, як наполягає теолог, повністю захоплена нескінченним існуванням Бога й водночас цілковито вільна. Ця свобода самосуперечлива: вона-бо не має знати обмежень, але постійно наштовхується на них, і в цьому – корінь людської трагедії. Не все може бути ідеальним, не все може бути таким, як особа прагне й задумує. Свобода людини – в усвідомленні своєї обмеженості й поступовому перевершенні можливого. Бальтазар показує, що Бог обдаровує нас несподіваними подоланнями звичайного та входженням у чудесне і благодатне. Ба більше, навіть ті речі й події, які ми вважаємо звичайними, є чудесами – починаючи з самого нашого існування.

Доброта любовного обдаровування відкриває Троїчного Бога. Самопожертва Сина виявляється не випадковістю, а способом Його існування: Він завжди в слухняності Отцеві віддає всього Себе. Християнам – як тим, кого усиновив Бог, – належить бути подібними до Нього, тобто теж цілковито слухняними в любові. Віддавати всього себе, жертвувати собою – ось яку роль пропонує кожному Бальтазар у світовій драмі. Для сучасної людини це вже забагато. Але теолог не зупиняється й говорить про беззастережне прийняття долі за прикладом Марії, яка відповідає: «Нехай буде», – навіть якщо не зовсім розуміє, що діється, і не осягає всієї величі задуму Божого. Бальтазар убачає в прийнятті долі за прикладом послуху Сина Божого й віри Марії зразок для кожної особи.

Тільки драму взаємин Бога й людини Бальтазар вважає історією, гідною уваги. Навіть мистецтво, що наближається до розуміння трагічності людського буття, не здатне по-справжньому відповісти на запитання про людину та її долю; ба більше, на думку теолога, біблійна розповідь теж не сповна прояснює людську долю. Сподіваючись на благо для всіх (адже Бог – це абсолютна любов), Бальтазар, проте, не забуває євангельських слів про вічні муки грішників.

Швейцарський богослов критично ставився до сучасного театру, цінуючи драматичну мову

музичних симфоній більше за, власне, вистави. Він був занадто захоплений ідеєю проявленості Бога в низці трансценденталій, тобто таких загальних понять, що їм не можна дати визначення: для нього такими особливими поняттями виступають єдине, краса, істина і благо. Але якщо уважно читати Бальтазарову теологічну драматику, покликану виявити доброту Бога, то можна помітити не менш важливу трансценденталію: любов. Саме Бог як Троїчна Любов відповідає на всі запитання людини в усі віки. Саме як Любов Бог стає очевидний для віри та спонукає до синівського послуху. Чи можна визначити Божу любов? Чи, може, вона є іменем Бога, яке вище за всі визначення, а тому відкрите для нескінченних описів, для інтуїтивного розуміння? Коли читати Бальтазара, відповідь напрошується сама. Те саме можна сказати про Божу Свободу і про Божу Справедливість.

Саме до розуміння Бога як описаного в безлічі імен, жодне з яких не може бути визначенням, приходить сучасний католицький теолог і філософ Жан-Люк Маріон. І в цьому найважливіша поправка до Бальтазара, що намагався обмежити кількість імен, через які являє Себе Бог. У теологічній драматиці він говорить про зустріч людини і Бога як центр їхніх трагічних взаємин, доходячи висновку, що в цій зустрічі Бог проявлений як Благий (і загалом – як Люблячий). Але для Маріона очевидно, що тут Бог також неодмінно являє Себе як Святий, як Справедливий, як Вірний, як Джерело надії, як Життя з надлишком, як благодатна Повнота, що підтримує наше крихке існування.

Бальтазар у теологічній драматиці визначає різні аспекти взаємин людини і Бога, але не наважується сказати: усі виявлені імена Бога – це не властивості, що мають визначення, а трансценденталії – позначення, вищі за визначення. Юзеф Тішнер у «Філософії драми» нагадує, що трагічна зустріч людини з Богом переображує особистість, виводить її на недосяжні самі собою горизонти персонального досвіду. Прагне того людина чи ні, вона завжди перебуває на сцені світової драми, є головним героєм, живе як драматична істота, як особистість, яка має непрояснені стосунки з Іншим та іншими. Те, що Бальтазар описував як частину загальної історії культури в єдності світського й релігійного елементів, сучасні богослови розуміють як головну драму особистої історії кожного.

Трагізм взаємин із Іншим перебуває в самому центрі особистості, адже людська істота завжди спрямована на пізнання, на дію, на любов. Ми не здатні герменевтично усвідомити трагізм стосунків людини з Богом – його можна тільки пережити феноменологічно. Тому теологічна драматика, яка для швейцарського теолога фактично була герменевтикою релігійної та світської культури, сьогодні стає феноменологією взаємин «Я–Інший». З теології Бальтазара вона зберігає розуміння «Іншого», у стосунках із яким народжується справжнє людське «Я», як Трійці, взаємин Любові.

Бальтазар зумів показати, як Євангеліє практично на кожній сторінці розповідає не просто про дії та слова Бога, а саме про дії Трійці в Її відкритості до людини і творіння взагалі; актуальна і його теза про природну й особисту відкритість людини та всіх її прагнень до благодаті. Величезний потенціал має думка про фактичну тотожність у Богові благості й любові, що виявляються у взаєминах із людиною. Бальтазар доводить: або Бог є Добром як Троїчна Любов, або взагалі не можна говорити про Бога як про добро. Усе це спонукає відкривати Живого Бога, залишаючи в минулому схоластику й сухі схеми сучасної аналітичної традиції. Біблійний Бог повертається до людей як Троїчна Любов, взаємини з якою – це й найглибша людська драма, і найбільше свято.

ЮРІЙ ЧОРНОМОРЕЦЬ 19 ЛЮТОГО 2020

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**